

Eilanden

Vijftig opmerkelijke eilandverhalen

Eilanden

René Helgers

Auteur: René Helgers

Oorspronkelijke titel: Vijftig eilanden tussen hemel en hel

Coverontwerp: ESR Tilburg

ESR Publishing

ISBN: 9789465314471

© René Helgers

All rights are reserved, including those for text and data mining,
AI training and similar technologies

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Afrika	
Arguin	12
Bioko	19
Cargados Archipel	23
Îles Glorieuses	29
Kunta Kinteh	33
Mayotte	38
Peñón de Alhucemas	44
De Selvagenseilanden	49
Amerika	
Isla de Aves	52
Jost van Dyke	56
Marie-Galante	62
Navassa	66
Redonda	72
Saint Barthélemy	76
Saint Pierre en Miquelon	81
San Andrés en Providencia	88
Sint Eustatius	95
Swan Islands	100
Tobago	104
Wakenaam	110
Antarctica	
Antwerpeneiland	117
Elephant Island	123
Peter I-eiland	129
Azië	
Diego Garcia	134
Iriomote	139
Kinmen	144
Kunashir	150
Nancowry	155
De Spratley-eilanden	163

Timor	168
Europa	
Bereineiland	180
Corfu	192
Jan Mayen	196
Neuwerk	201
Oceanië	
Bikini	206
Bougainville	213
De Diomedeseilanden	219
De Hoorneilanden	224
Guam	229
Heleneiland en Tobi	236
Howland	242
Maria Theresa en Ernest Legouvé	247
Minami Torishima	253
Nan Madol	258
Nauru	262
Nui	270
Rapa It	277
Sable	281
Swains:	286
Vostok	292
Literatuur	298
Index	302

Voorwoord

Volgens het VN-Zeerechtverdrag is een eiland een natuurlijk gevormd landoppervlak, omgeven door water, dat bij vloed nog steeds boven water staat. Een eiland heeft een territoriale grens van twaalf zeemijl en een Exclusieve Economische Zone van tweehonderd zeemijl. Artikel 121 van het Zeerechtverdrag stelt: "Rotsen die op zichzelf geen menselijke bewoning of economisch leven kunnen ondersteunen, vallen niet onder de Exclusieve Economische Zone." Een Exclusieve Economische Zone is in het bijzonder belangrijk vanwege de winning van mineralen en visserijrechten.

Maar wat is het verschil tussen een eiland en een rots? Eilandisten en geografen discussiëren al eeuwen over deze vraag. Een alleszins bruikbare definitie werd in 1861 in Schotland geformuleerd, toen daar een volkstelling werd gehouden: "een eiland is een stuk land omgeven door water, met voldoende vegetatie om minstens één schaap te laten grazen, of bewoond door mensen." Rotsen, rotspunten, zandbanken en dergelijke gevallen kunnen dan buiten beschouwing worden gelaten. Het Millennium Ecosystems Assessment, opgesteld door de VN in het jaar 2000, probeerde de controverse definitief te beëindigen: "De oppervlakte van een eiland moet gelijk zijn aan of groter zijn dan 0,15 vierkante kilometer. Bovendien moet een eiland meerdere plantensoorten hebben. Op een rots groeien geen planten, behalve korstmossen."

Geen idee hoe ze aan een grootte van 0,15 vierkante kilometer komen, maar het is in ieder geval een maatstaf. Maar wat als een eiland een omvang heeft van 0,10 vierkante kilometer en bedekt is met tropische jungle? Dan is het geen eiland? Er zijn honderden van deze eilanden in de Stille Oceaan en ze worden toch werkelijk als zodanig weergegeven op kaarten. De tegenstrijdigheid in definities van eilanden en rotsen wordt nog eens verergerd door diverse uitspraken van het Internationaal Arbitragehof in Den Haag, dat sommige eilanden die de norm van 0,15 vierkante kilometer overschreden toch tot rotsen bestempelde.

Dan zijn er nog verschillen tussen rotsen en islets, hoewel de definities behoorlijk variëren. Rotsen verschillen over het algemeen van islets doordat ze een oppervlak hebben dat bestaat uit rotsen, zand of hard koraal met een minimale vegetatie. In het Caribisch gebied wordt dit een Cay genoemd: de opeenhoping van zand op een rif. Het Polynesische Motu verwijst naar een rif dat bestaat uit gebroken koraal en zand rondom een atol. De meeste landen hanteren verschillende definities van eilanden, rotsen en islets en conflicten over overlappende Exclusieve Economische Zones zijn aan de orde van de dag. Eilanden veroorzaken al honderden jaren conflicten. De meeste conflicten ontstonden ten tijde van de grote ontdekkingsreizen, toen de wereld vrij nauwkeurig in kaart werd gebracht en de

Europese koloniale machten over elkaar heen tuimelden om net ontdekt eilanden te claimen of te veroveren.

Met de opkomst van het Europese kolonialisme ontstond ook de eilandliteratuur. Het archetypische verhaal is natuurlijk *Robinson Crusoe* van Daniel Defoe. Zowel het verhaal als plaats en tijd zijn volledig fictief, maar Defoe baseerde zijn verhaal wel op een echt personage en een echte gebeurtenis. De Schotse boekanier Alexander Selkirk bracht vrijwillig vier jaar door op een onbewoond eiland van de Chileense Juan Fernández-eilanden. Het achttiende-eeuwse lezerspubliek was dol op verhalen over verre, exotische plekken, vooral eilanden, en hoe verder weg hoe beter. Daniel Defoe creëerde met zijn *Robinson Crusoe* een eigen literaire stroming: de Robinsonade, die ook is doorgedrongen tot de filosofie en de gedragswetenschappen. Het succes van het boek leidde tot een hele reeks boeken in hetzelfde genre, zoals *The Swiss Family Robinson* van Johann David Wyss, *The Coral Island* van R.M. Ballantyne, *Insel Felsenburg* van Johann Gottfried Schnabel, *Gullivers Travels* van Jonathan Swift en *L'Île mystérieuse* van Jules Verne.

De wens om te ontsnappen aan de isolatie van een eiland wordt eilandkoorts genoemd, hoewel fervente eilandbezoekers precies het tegenovergestelde bedoelen: de drang om zoveel mogelijk eilanden te bezoeken. In Schotland kwam ik een man tegen die me achteloos meedeelde: "ik heb net mijn honderdste eiland bezocht." In de Angelsaksische wereld wordt de negatieve variant ook wel 'rockfever' genoemd. Het gevoel, dat vooral vastelanders overkomt, van verstikking door de geringe omvang en isolatie van een eiland, waardoor lijders angstig, prikkelbaar, wanhopig en claustrofobisch worden. De kwaal wordt toegeschreven aan heimwee en de oplossing is simpel: ga naar huis. De wereldliteratuur heeft een stortvloed aan melancholieke eilandverhalen voortgebracht die onmiskenbaar met eilandkoorts geassocieerd kunnen worden.

In sommige gevallen worden eilandbewoners ook geplaagd door eilandkoorts. De inheemse bewoners van de eilanden in de Stille Oceaan gingen in dat geval op zoek naar nieuwe eilanden. Lang voor de komst van de eerste Europeanen verspreidden ze zich al over grote afstanden over de meer dan vijftientigduizend eilanden van de grootste oceaan ter wereld. Thor Heyerdahl bewees met zijn Spaartaanse reis op de *Kon-Tiki*, die begon in Peru en eindigde op de Tuamotu Archipel in Frans-Polynesië, een tocht van zeventien duizend kilometer, dat de Pacifiërs duizenden kilometers konden afleggen op eenvoudige vlotten en dat contact met de inheemse bewoners van Zuid-Amerika zeer waarschijnlijk was. Columbus legde in 1492 een kleinere afstand af toen hij aanlegde bij de Bahama's en veronderstelde dat hij Azië via de westelijke route had bereikt.

Het tijdperk van de grote ontdekkingsreizen vormde de prelude tot de Europese kolonisatie van grote delen van rest van de wereld. Nog voor de ontdekking van Amerika, stichtten de Portugezen in de eerste helft van de vijftiende eeuw al honderden suikerrietplantages op diverse eilanden aan de West-Afrikaanse kust,

bewerkt door tienduizenden slaven. Vanaf de zestiende eeuw transformeerden de andere koloniale machten de vruchtbare vulkanische eilanden in de Caribische Zee tot één grote slavenplantage. Eilanden boden bescherming, lagen strategisch aan zee en voor slaven was het vrijwel ondoenlijk om te ontsnappen. Bruce Chatwin ging in zijn meesterwerk *In Patagonia* op zoek naar een plek om de toen onvermijdelijk geachte nucleaire oorlog te overleven en beschreef de eilanden in de Zuidzee als volgt: "Een eiland kwam niet in aanmerking, want een eiland is een val." De inheemse bewoners van de Pacifische eilanden ontsnapten aan het vreselijke lot van de Afrikaanse slaven, doordat het Euro-Amerikaanse kolonialisme pas na afschaffing van de slavernij belangstelling kreeg voor hun eilanden. In plaats daarvan bezweken ze massaal aan ziektes die de eerste Westerse bezoekers met zich meebrachten. Ze hadden zo lang in isolatie op hun paradijselijke eilanden geleefd, dat ze massaal bezweken aan eenvoudige kwalen als de griep of een simpele hoest, net als de inheemse bewoners van beide Amerika's.

Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog telde de wereld slechts een handvol onafhankelijke eilandstaten: Het Verenigd Koninkrijk, Japan, Haïti, Cuba en de Dominicaanse Republiek. Na de Tweede Wereldoorlog, ontstonden uit het dekolonisatieproces meer dan veertig nieuwe eilandstaten. Van de bijna tweehonderd landen die officieel door de Verenigde Naties worden erkend, is meer dan een kwart een onafhankelijke eilandstaat. De grootste eilandstaat ter wereld is Indonesië, zowel qua oppervlakte als bevolking. Groenland is groter in omvang, is echter niet onafhankelijk, maar onderdeel van Denemarken met een hoge mate van zelfbestuur en de intentie om in de toekomst volledig onafhankelijk te worden. De kleinste eilandstaat ter wereld is Nauru, zowel in omvang als bevolking. Het eiland meet slechts vier bij vijf kilometer en heeft ongeveer tienduizend inwoners, waarmee het dichter bevolkt is dan Nederland.

Tegenover de zesenvertig onafhankelijke eilandstaten die de wereld nu telt, staan minstens veertig potentiële eilandstaten. De meeste kandidaten liggen in de Caribische Zee en de Pacifische Oceaan. Een snelle blik op de wereldkaart wekt de indruk dat het dekolonisatieproces daar halverwege is vastgelopen. Veel eilanden in deze regio's zijn nog steeds afhankelijke gebieden van Frankrijk, Nederland het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Nieuw-Zeeland. Mochten deze potentiële eilandstaten daadwerkelijk onafhankelijk worden, dan blijft er nog een hele reeks aan eilanden over die niet onafhankelijk kunnen worden. Deze eilanden zijn ofwel onbewoond of economisch te klein om politiek onafhankelijk te worden en tellen meestal slechts enkele duizenden inwoners, zoals bijvoorbeeld Sint Helena en Tristan da Cunha in de zuidelijke Atlantische Oceaan. Ze drijven economisch grotendeels op steun uit het moederland. Leven onder de tropische zon op een eiland met witte zandstranden lijkt een droom en dat is het ook. Leven op een eiland heeft minder prettige kanten: voedselimport is ongelooflijk duur vanwege

de afgelegen ligging, werkgelegenheid is er alleen in de toeristische sector of bij de overheid, en onderwijsmogelijkheden en gezondheidszorg zijn ondermaats.

Vooraf in Frankrijk is het dekolonisatieproces van eilanden nooit echt van de grond gekomen. Na de Tweede Wereldoorlog ontstonden uit het Franse koloniale imperium slechts twee onafhankelijke eilandstaten: Madagaskar en de nabijgelegen Comoren. Madagaskar was te groot om te houden. De islamitische Comoren stonden cultureel te ver van Frankrijk af en wilden zelf onafhankelijk worden. Tellen we daar de Nieuwe Hebriden bij op, tegenwoordig het onafhankelijke Vanuatu, dan komen we uit op drie. Maar dit was slechts voor de helft Frans, omdat het een condominium was van Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Uit het Britse koloniale imperium ontstonden na de Tweede Wereldoorlog meer dan twintig onafhankelijke eilandstaten.

Helaas kan door de onvermijdelijke zeespiegelstijging het aantal eilandstaten ook afnemen. De Malediven en de Seychellen liggen gemiddeld slechts enkele meters boven de zeespiegel en zijn gedoemd te verdwijnen. In de Stille Oceaan bevinden verschillende eilandstaten zich in dezelfde alarmerende situatie, zoals Kiribati, Micronesië en het kleine Tuvalu. De eilanden van deze dwergstaat komen niet meer dan vijf meter boven de zeespiegel uit. Voor 2050 wordt een zeespiegelstijging verwacht van dertig centimeter. De meeste eilandstaten zullen dat wel overleven. Voor 2100 zal de zeespiegel naar verwachting meer dan een meter of zelfs anderhalve meter stijgen. Het smelten van de Groenlandse ijskap of een deel van Antarctica zou nog dramatischer zijn. Duizenden eilanden zouden dan volledig van de kaart geveegd worden. Van de in dit boek beschreven eilanden liggen er enkele in de gevarenzone: Howland, Nui, Isla de Aves en het mythische Nan Madol. Naar alle waarschijnlijkheid zal de wereldkaart er over honderd jaar aanzienlijk anders uitzien: meer eilandstaten, verdwenen eilandstaten en misschien wel duizenden verdwenen eilanden. Maar niet getreurd. Onder het beangstigend snel smeltende noordpoolgebied kan nog een areaal aan nieuwe eilanden tevoorschijn komen. De boven de poolcirkel liggende landen staan al gretig in de starthouding om ze op te eisen, waarmee een nieuw proces van kolonisatie in gang gezet kan worden.

Naar mijn mening geven de vijftig eilanden in dit boek een goed beeld van vijfhonderd jaar Euro-Amerikaans kolonialisme, van het dekolonisatieproces dat na de Tweede Wereldoorlog begon en van het dekolonisatieproces dat nog steeds gaande is. Veel van deze eilanden werden economisch geëxploiteerd, voor de winning van guano of fosfaat, voor de jacht of als uitvalsbasis voor de walvisvangst. Maar de meeste eilanden zijn deel geworden van een smet in de geschiedenis. Ze werden gebruikt voor de slavenhandel of voor de aanleg van slavenplantages. Vrijwel alle eilanden in dit werk wisselden in de loop van de geschiedenis diverse malen van eigenaar, vooral in de Caribische Zee, waar de Europeanen elkaar in de zeventiende en achttiende eeuw tot het uiterste bevochten, omdat daar de meest vruchtbare

vulkaaneilanden liggen. Sint Eustatius en Tobago wisselden tientallen keren van eigenaar en konden daarom moeilijk ontbreken in dit werk.

De selectiecriteria voor de opname van vijftig eilanden in dit boek kunnen niet allemaal worden opgesomd. Het getal vijftig is op zichzelf willekeurig, maar het is een mooi afgerond getal dat een zekere verwachting schept en niet zo hoog is dat potentiële lezers zich bij voorbaat laten afschrikken. Een groot deel van de selectie vindt plaats in het hoofd van de schrijver, terwijl hij de ene atlas na de andere doorbladert op zoek naar geschikte kandidaten. Er zijn waarschijnlijk miljoenen eilanden. Niemand heeft ooit de moeite genomen ze te tellen, waarschijnlijk omdat het niet te doen is, zeker gezien de controverses over de definitie van eilanden en rotsen. Onmogelijk om de geschiedenis van alle eilanden te traceren, dus vertrouwde ik op mijn rechterwijsvinger die over het gladde papier van de ene landkaart naar de andere gleed en plotseling stopte bij exotisch klinkende namen als Nancowry, Vostock of Rapa Iti. Bij nadere beschouwing bleken dergelijke vondsten goed te passen in het opzet van dit boek. Andere eilanden liet ik bij nadere beschouwing links liggen, omdat ze me als eiland teleurstelden, omdat ze te voorstelbaar waren of omdat ze een verhaal vertelden dat een ander eiland me al had verteld.

Arguin

De eerste tekenen van het Europese kolonialisme

Eiland: Arguin

Land: Mauritanië

Status: Banc d'Arguin Parc National

Oppervlakte: 12 km²

Inwoners: onbewoond

Ligging: Arguinbaai, Atlantische Oceaan

Kolonisator: Portugal, Nederland, Brandenburg, Frankrijk

Arguin is slechts twee kilometer breed en zes kilometer lang. Het vlakke, zanderige eilandje ligt aan de noordkust van Mauritanië, in de baai van Arguin, ongeveer honderd kilometer ten zuiden van de Westelijke Sahara, het land dat maar heel even een land was en sinds 1975 grotendeels door Marokko bezet is. In de Baai van Arguin liggen diverse eilanden, zandbanken en riffen, die deel zijn van het nationaal park Banc d'Arguin, dat ongeveer twaalfduizend vierkante kilometer groot is en op de werelderfgoedlijst van de UNESCO staat. Het is een broedgebied voor trekvogels, waaronder flamingo's en pelikanen. De menselijke bemoeienis met het gebied is tegenwoordig miniem en vrijwel niets herinnert aan de duistere rol die het kleine Arguin speelde in de trans-Atlantische slavenhandel.

Als begin van het Europese overzeese kolonialisme wordt meestal het jaartal 1415 genoemd, toen een gigantische Portugese oorlogsvloot onder leiding van koning João I de Noord-Afrikaanse karavaanstad Ceuta veroverde. De stad heeft in het Portugese kolonialisme verder geen grote rol gespeeld, maar de overwinning was moreel van groot belang, omdat de Moorse dreiging daarna definitief voorbij was. Het Portugese kolonialisme ontwikkelde zich in de volgende vijftig jaar aan de West- en Midden-Afrikaanse kust; met de verovering van Madeira, de Canarische Eilanden, Kaapverdië, São Tomé, Príncipe en Bioko. Nog voordat Columbus de Atlantische Oceaan overstak, legden de Portugezen op deze eilanden al een uitgebreid op slavernij gebaseerd plantagesysteem aan, dat Europa vanaf het midden van de vijftiende eeuw voorzag van suiker en Arguin speelde daarin een cruciale rol.

Nuno Tristão bereikte Arguin in 1443, overviel een berberdorpje en nam veertien bewoners als slaaf mee naar Lissabon. Prins Hendrik de Zeevaarder, derde zoon van koning João I en initiator van de Portugese ontdekkingsreizen, gaf daarna vergunningen af aan diverse Portugese handelaren om in het gebied rond Arguin

op mensenjacht te gaan. Een jaar later vertrokken al tientallen Portugese schepen naar de Baai van Arguin. Op zijn derde reis in 1445 trok Nuno Tristão nog verder zuidwaarts en bereikte hij waarschijnlijk Senegal. In Lissabon rapporteerde hij enthousiast aan Hendrik de Zeevaarder dat hij eindelijk het 'Terra do Negros' had bereikt, het mythische land van de zwarten waar volgens de verhalen het goud voor het opscheppen lag. Op zijn vierde reis langs de West-Afrikaanse kust kwam Nuno Tristão om het leven, toen hij nog verder zuidwaarts een rivier opvoer en weer trachtte een aantal inlanders tot slaaf te maken, die echter hevig verzet boden. De Portugezen werden daarna voorzichtiger, meden het gevaarlijke binnenland en kochten hun slaven voortaan bij tussenhandelaren aan de kust.

Op Arguin bouwden de Portugezen in 1443 een fort. In de eerste jaren werden vanaf het eiland ruim achthonderd slaven naar het noorden afgevoerd. Een deel van de slaven ging naar de slavenmarkt in Lissabon. De rest ging vanaf 1452 naar Madeira, dat de Portugezen in 1418 hadden ontdekt. De vruchtbare vulkaangrond bleek uitstekend geschikt om er suikerrietplantages aan te leggen. Eerst werden Portugezen geronseld om de plantages te bewerken. Vervolgens waren de Guan-chen van de Canarische Eilanden de klos. Die bezweken echter massaal aan Europese ziektes. Daarna werden alleen nog slaven uit West-Afrika op de plantages tewerkgesteld.

João de Santarém en Pêro Escobar verkenden in 1470 de Golf van Guinee en ontdekten het onbewoonde São Tomé. Het vulkanische eiland ligt voor de Midden-Afrikaanse kust, zeventienduizend kilometer ten zuiden van Lissabon en is zo groot als Zeeuws-Vlaanderen. De Portugezen gebruikten het eiland in eerste instantie om in het moederland ongewenste groeperingen zoals Joden en criminelen te deporteren, maar dachten zo ook de kolonisatie van het eiland op gang te krijgen. Meer dan tweeduizend Joodse weeskinderen van acht jaar en ouder werden vanaf 1497 naar São Tomé gedeporteerd. Ze werden onder de kolonisten verdeeld, kregen katholiek onderwijs, werkten op het land en bezweken en masse aan de slechte levensomstandigheden en het tropische klimaat. Vijf jaar later was vijftien procent overleden.

São Tomé wordt gedomineerd door een tweeduizend meter hoge vulkaan en is bedekt met tropisch oerwoud, doorsneden door twee snelstromende rivieren, die door het heuvelachtige landschap richting Atlantische Oceaan kronkelen. Net als Madeira was de vruchtbare vulkaangrond zeer geschikt voor het aanleggen van suikerrietplantages. Aan de rivieren werden watermolens aangelegd waarmee het suikerriet verwerkt werd. De kolonisten bleven echter bezwijken aan het zware werk onder de tropische zon. Daarom werden ze vervangen door slaven, die gekocht werden in de nabijgelegen Nigerdelta, Angola en Congo. Een deel van de slaven werd aangevoerd via Arguin. Later ook via eilandjes dicht bij de kust, zoals Goeree en Kunta Kinteh. De slavenhandel vanaf Arguin liep voortaan niet alleen

noordwaarts naar Madeira en Lissabon, maar ook naar São Tomé, vierduizend kilometer zuidwaarts. Portugese slavenschepen vervoerden jaarlijks ongeveer duizend slaven naar de uitdijende plantages op São Tomé.

Suiker vanaf de eilanden voor de West-Afrikaanse kust werd in de vijftiende en zestiende eeuw geëxporteerd naar Lissabon en daar overgeladen op Antwerpse schepen. Vanuit Antwerpen vond suiker zijn weg door heel Europa en droeg het in aanzienlijke mate bij aan de economische bloei van de Zuidelijke Nederlanden in de zestiende eeuw.

De Portugezen hielden de suikerrietplantages op São Tomé en het kleinere buureiland Principe tot 1650 in stand. Daarna werden de plantages op de eilanden langs de West-Afrikaanse kust weggeconcentreerd door de grootschalige slavenplantages in het Caribisch gebied en Portugees-Brazilië en werd er overgeschakeld op katoen en andere producten.

Begin zestiende eeuw had het fort op Arguin een bezetting van dertig tot veertig manschappen, waarvan minder dan de helft soldaten. Enkele decennia later had het fort nog maar een bezetting naar twaalf soldaten. De Portugezen trokken forten en wapenzuilen (padraos) op, knoopten relaties met het achterland aan en verlaagden dan de bezetting van de forten naar een klein, dynamisch minimum. Op grotere steunpunten hielden ze troepen achter de hand die in geval van calamiteiten naar de forten werden gestuurd. Het was ondoenlijk om alle forten op de Afrikaanse en Aziatische kusten maximaal te bemannen, omdat het moederland met één miljoen inwoners slechts een beperkt aantal troepen kon leveren. De aanwezigheid van de Portugezen bestond bij gratie van goede contacten met lokale machthebbers. Zij leverden slaven uit de gebieden die onder hun controle stonden, maar ook slaven uit het sub-Sahara gebied. Slavernij werd niet door de Portugezen in Afrika geïntroduceerd, maar wel geperfectioneerd, zeker toen de trans-Atlantische slavenhandel op gang kwam.

Niet alleen Afrikanen werden tot slaaf gemaakt. In het Middellandse Zeegebied zwoegden tienduizenden tot slaaf gemaakte Europeanen op de galleien van de Barbarijse Staten. Cervantes, auteur van *De vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha*, werd in 1575 gevangengenomen door Barbarijse zeerovers en diende vijf jaar als slaaf in Algiers, totdat hij door zijn ouders werd vrijgekocht. Naar schatting anderhalf miljoen christenen zijn als slaaf naar Noord-Afrika afgevoerd.

De West-Indische Compagnie veroverde het Portugese fort op Arguin begin februari 1633. Het kleine Portugese garnizoen was geen partij voor de drie Nederlandse, goedbewapende schepen. De West-Indische Compagnie, die een staatsmonopolie had over Amerika en West-Afrika, begon op Arguin in eerste instantie met de handel in Arabische gom, dat van acaciabomen in Trarza en Brakna werd gewonnen en voor textiel-prints werd gebruikt. Later lieten de Nederlanders zich ook in met de slavenhandel. De slaven eindigden op plantages in Suriname, Berbice, Essequibo en Demerara, Curaçao, Tobago en Nederlands-Brazilië. In de zeven-

tiende eeuw bezat de West-Indische Compagnie tientallen forten en factorijen aan de Afrikaanse westkust, vaak veroverd op de Portugezen. Franse troepen vernielden het fort op Arguin in 1678 en het eiland bleef onbewoond tot 1685. In dat jaar verscheen in de baai van Arguin een schip met een vreemde vlag.

Kapitein Cornelius Reers van het fregat *Rother Löwe* uit Brandenburg sloot in 1685 een verdrag met de emir van Traza en bouwde het oude Portugese fort weer op. Het hertogdom wist het fort tot 1721 in handen te houden. Vanaf Arguin verhandelden de Brandenburgers slaven, Arabische gom, ivoor, goud en hout. De laatste gouverneurs van het eiland waren de Nederlanders Jan de Both en Wynen Bastiaens.

Brandenburg-Pruisen ontwikkelde zich in de zeventiende eeuw onder de roemruchte Hohenzollers tot een belangrijke economische en militaire macht in Noord-Europa. Het grondgebied bestond uit gebieden in het huidige Polen, Brandenburg en de hertogdommen Kleef, Gulik, Mark en Ravensberg in het westen van Duitsland. Kleinere delen van het huidige Nederland behoorden ook tot het grondgebied. Keurvorst Friedrich III van Brandenburg promoveerde in 1701 tot koning van Pruisen, maar al gauw domineerde Pruisen het koninkrijk en hadden de Brandenburgers weinig meer in te brengen. De koloniale ambities begonnen met keurvorst Friedrich-Wilhelm I, die in 1651 een poging deed om de strategisch gelegen handelsstad Tranquebar aan de Indiase Coromandelkust van Denemarken te kopen. Dit plan liep spaak door geldgebrek. Frederich-Wilhelm I richtte in 1682 met steun van Nederlandse handelaren de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie op. De Nederlanders probeerden zo het staatmonopolie van de West-Indische Compagnie te ontwijken. Bij gebrek aan een eigen haven vertrokken de Brandenburgse schepen vanuit Pilau aan de Baltische kust. Vanaf 1685 werd de haven van Emden gebruikt, dichtbij de Nederlandse grens en ver van het onrustige Baltische gebied. Meer dan achtentwintig schepen had de compagnie nooit onder vlag. Veel schepen waren bovendien van Nederlandse origine.

Ondanks hun geringe slagkracht waren de Brandenburgers zeer ambitieus. In 1687 bouwden ze Fort Gross Friedrichsburg aan de Afrikaanse Goudkust in het huidige Ghana, waar ook de Engelsen, Fransen, Portugezen, Nederlanders, Denen en Zweden tientallen forten en factorijen stichtten. Naast Gross Friedrichsburg bouwden de Brandenburgers nog een drietal forten, waarmee ze een kuststrook van ongeveer dertig kilometer controleerden, voor de handel in goud, veren, vogsels en hout, maar vooral voor de slavenhandel.

Aan de andere kant van de Oceaan kreeg de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie voet aan de grond op Saint Thomas, dat in bezit was van de Deense West-Indische en Guineese Compagnie, die hen een klein deel van het eiland verhuurde. Saint Thomas ligt zestig kilometer ten oosten van Puerto Rico en is ongeveer zo

groot als Terschelling. De Nederlandse West-Indische Compagnie stichtte er in 1657 een handelspost en bouwde er een Nederlands Hervormde kerk. Enkele jaren later werden de Nederlanders verdreven door de Deense Glueckstadt Compagnie. Deze droeg het eiland over aan de eveneens Deense West-Indische en Guineese Compagnie, die er een regionale slavenmarkt op poten zette en er vanaf 1670 tientallen suikerrietplantages stichtte. De compagnie zorgde zelf voor de aanvoer van slaven uit Afrika. De Deense West-Indische en Guineese Compagnie veroverde ook de nabijgelegen eilanden Saint John en Saint Croix, die daarna door het leven gingen als de Deense Maagdeneilanden. In 1917 werden ze verkocht aan de Verenigde Staten.

De slavenplantages op Saint Thomas vielen in het niet bij de duizenden plantages van de Spanjaarden op Cuba, Hispaniola en Puerto Rico, van de Nederlanders in Suriname, Berbice, Essequibo en Demerara, van de Fransen op Martinique en Guadeloupe, van de Portugezen in Brazilië en van de Engelsen op Jamaica en de Bovenwindse Eilanden. Het Caribische gebied was halverwege de zeventiende eeuw één grote slavenplantage. Niet alleen vanwege de vruchtbare vulkaangrond, maar vooral omdat een eiland makkelijk te verdedigen is en het voor slaven vrijwel onmogelijk is om te ontsnappen.

De Brandenburgisch Afrikanische Compagnie kreeg een gebied te huur bij de hoofdstad Charlotte Amalië en enkele kleinere gebieden in het westen, Krum Bay en Bordeaux Estates. Veel was het allemaal niet. De Denen behielden de beste gronden voor zichzelf. Het eerste Brandenburgse schip uit Gross Friedrichsburg bereikte Saint Thomas in 1686 en leverde 450 slaven af. Daarmee had de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie de zo begeerde driehoekhandel gecreëerd, naar voorbeeld van de compagnieën van de grotere landen: goederen naar Afrika verschepen, met de opbrengsten ervan slaven kopen, de slaven naar de eigen plantages in het Caribisch gebied transporteren en de opbrengsten van de slavenplantages naar Europa vervoeren. Het Brandenburgse gedeelte van Saint Thomas werd in 1688 bevolkt door driehonderd Europeanen en meer dan duizend slaven. Het gehele eiland werd in 1715 bevolkt door vijfhonderd Europeanen en drieduizend slaven. De Brandenburgers hebben tussen 1686 en 1735 ongeveer twintigduizend slaven uit West-Afrika naar de eilanden in de Caribische Zee vervoerd. De meeste slaven werden verkocht op slavenmarkten op naburige Franse, Spaanse en Engelse eilanden.

De Brandenburgisch Afrikanische Compagnie probeerde in 1695 nog vergeefs het nabijgelegen Tortola en Sint Eustatius van de Engelsen te kopen. Daarna ging het bergafwaarts. De Caribische activiteiten werden steeds minder winstgevend, vooral omdat de Franse West-Indische Compagnie haar telkens dwars zat. Die plunderde in 1695 de Brandenburgse plantages op Saint Thomas. De Deense plantages lieten ze met rust omdat ze in Europa geen oorlog wilden ontketen met het machtige Denemarken. Daarnaast verloor de Brandenburgers tussen 1693 en

1702 vijftien schepen aan de Fransen, waarmee een groot deel van de vloot verloren ging.

In West-Afrika werd de Brandenburgisch Afrikanische Compagnie ook dwars gezeten door de Fransen. Arguin werd in 1721 door de Fransen veroverd. Het eiland stond toen onder bevel van de Nederlander Jan Wynen Bastiaens. De kolonie Gross Friedrichsburg had eveneens diverse malen een Nederlandse Gouverneur: Jan ten Hoof, Jacob ten Hoof, Gysbrecht van Hoogveld en Jan van Laar. Ook Gross Friedrichsburg werd diverse malen geplunderd, door Nederlandse, Engelse en Franse schepen. Vanwege deze constante dreiging en de oplopende verliezen verkocht Friedrich Wilhelm I de kolonie Gross Friederichsburg voor de som van 7200 dukaten en twaalf slaven aan de West-Indische Compagnie. De kolonie was in feite toch al een Nederlandse opzet. Het verdrag werd op 18 december 1717 in Den Haag gesloten. De Brandenburgisch Afrikanische Compagnie ging in 1731 ter ziele. De laatste Brandenburgers verlieten de enclaves op Saint Thomas in 1735. Daarmee kwam een einde aan de kortstondige koloniale periode van Brandenburg, die begon met de aankomst van de *Rother Löwe* op Arguin.

De Nederlanders bezetten Arguin nog kortstondig, maar na 1728 kwam het eiland in handen van lokale machthebbers, die het gebruikten voor de inter-Afrikaanse slavenhandel. Ook binnen Afrika werden miljoenen slaven verhandeld, lang voor de komst van de eerste Europeanen. Arguin kwam in 1895 toch weer in Franse handen, als uitvloeisel van de Conferentie van Berlijn in 1885, waarmee Frankrijk de kolonie Frans West-Afrika kreeg. Het grondgebied van Frans West-Afrika besloeg: Mauritanië, Senegal, Mali, Guineë, Ivoorkust, Niger, Burkina Faso en Benin. Daarnaast kwamen Algerije, Tunesië, Djibouti, Madagaskar en een deel van Marokko in Franse handen en controleerde het land Midden-Afrika met de kolonie Frans Equatoriaal-Afrika. De Duitse koloniën Togo en Kameroen werden in 1914 veroverd. Daarmee stond bij aanvang van de Eerste Wereldoorlog bijna de helft van het grondgebied van Afrika onder Frans bewind, ongeveer tien procent van het aardoppervlak.

Vóór 1895 was de Franse aanwezigheid in Afrika zeer beperkt tot enkele randgebieden en wat forten en factorijen aan de kusten, behalve op de eilanden Mauritius en Réunion, ten oosten van Madagaskar, die in de achttiende eeuw net als de Portugese eilanden aan de westkust van het continent, werden uitgebouwd tot plantage-eilanden, waar tienduizenden slaven in de tropenzone zwoegden om de Europese elite te voorzien van koffie, suiker en cacao.

Arguin valt tegenwoordig onder Mauritanië. Saillant detail is dat juist dat land in 1980, als laatste land ter wereld, officieel de slavernij afschafte. Het duurde echter nog tientallen jaren totdat slavernij volledig was uitgeroeid en nog steeds komt er dwangarbeid op grote schaal voor, vooral van jonge vrouwen. Slavernij is iets van

alle tijden en van alle continenten en komt nog steeds op grote schaal voor, in allerlei vormen, minder zichtbaar, minder benoemd, maar net zo mensonterend.

Bioko

Portugese slavenkolonie op de equator

Eiland: Bioko, Fernando Po, Fernando Póo, Otcho

Land: Equatoriaal-Guinea

Status: insulaire regio

Oppervlakte: 2.017 km²

Inwoners: 335.048 (2015)

Ligging: Golf van Guinee

Kolonisator: Portugal, Nederland, Verenigd Koninkrijk, Spanje

Portugal wees de overige Atlantisch-Europese landen vanaf de vijftiende eeuw de weg naar de rest van de wereld, naar nieuwe handelsgebieden, nieuwe ontdekkingen, maar ook naar de duistere tijden van het op slavernij gebaseerde plantagesysteem, dat vier eeuwen standhield. Bioko was een van de eilanden aan de Afrikaanse westkust waar de Portugezen in de vijftiende eeuw op grootschalige wijze plantages aanlegden, waar tienduizenden slaven zwoegden. Het eiland ligt net boven de evenaar, enkele tientallen kilometers uit de kust van Kameroen, maar maakt deel uit van het tweehonderd kilometer zuidelijker gelegen Equatoriaal-Guinea; een discrepantie die te wijten is aan de inmenging van Portugal en Spanje. De afstand tot Lissabon is zeventienduizend kilometer. Het eiland of delen ervan behoorden afwisselend tot de invloedssfeer van Portugal, Spanje, Engeland en Nederland.

Bioko heeft een oppervlakte van tweeduizend vierkante kilometer en ruim driehonderdduizend inwoners. Het eiland is zeventig kilometer lang en maximaal dertig kilometer breed. Het vulkanische, bergachtige eiland heeft met de Pico Basilé met een hoogte van 3011 meter een echt hooggebergte. De stad Malabo, het vroegere Santa Isabel, in het noorden van het eiland, is de hoofdstad van Equatoriaal-Guinea. Negentig procent van de inwoners van Bioko woont in Malabo. De zuidelijke kant van het eiland heeft de twijfelachtige eer dat er de meeste regen van heel Afrika valt, ruim tienduizend millimeter per jaar. In de koloniale tijd werd het eiland daarom 'a white man's grave' genoemd. Pogingen van de Portugezen en Spanjaarden om er een actieve bevolkingspolitiek te voeren liepen steeds stuk op het onbarmhartige tropische klimaat. De meeste Europese immigranten bezweken in rap tempo aan de gele koorts.

De Portugees Fernando do Po bereikte in 1472 als eerste Europeaan Bioko. De Portugezen noemden het eiland 'Formosa Flora,' vanwege de prachtige flora die

ze er aantroffen, maar na 1494 kwam de naam Fernando Po in zwang. De Portugezen legden er suikerrietplantages aan, die bewerkt werden door slaven. De lokale Bubi bevolking, die al vanaf de zevende eeuw op het eiland woonde, werd verdreven naar de bergen in het binnenland. De slaven werden aangevoerd via eilandjes in het noorden en forten en factorijen aan de West-Afrikaanse kusten. De Nederlandse West-Indische Compagnie vestigde in 1642 een factorij aan de zuidkust van het eiland, maar werd zes jaar later door de Portugezen verdreven. De Portugezen wisten Fernando Po ruim drie eeuwen met harde hand in handen te houden.

Spanje kreeg Fernando Po in 1778 bij het Verdrag van El Pardo in handen, in ruil voor gebieden in het huidige Brazilië, samen met de eilanden Annobón en Corisco en het kustgebied van het huidige Equatoriaal-Guinea. De meeste suikerrietplantages waren toen al weggeconcentreerd door de plantages op de Caribische eilanden en er werd overgeschakeld op andere producten. Twee jaar na het Verdrag van El Pardo nam de Spaanse gouverneur al de benen en keerden de Bubi's terug naar de kustgebieden.

Bijna vijftig jaar na het vertrek van de Spanjaarden stichtte de Engelsman William Fitzwilliam Owen de havenstad Port Clarence, het latere Malobo en van hieruit wist hij in drie jaar tijd twintig slavenschepen te onderscheppen en 2500 slaven te bevrijden. De Britten verboden de slavenhandel in 1807 en drongen er bij de andere koloniale mogendheden op aan om dat ook te doen. De slavernij in de Britse koloniën ging overigens nog door tot 1834 en de slaven moesten daarna nog vijf jaar verplicht op de plantages werken. Tegen die tijd waren ze wel bezweken aan het zware werk. Alleen aanvoer van nieuwe slaven was verboden. De acties van Fitzwilliam Owen hadden per saldo weinig effect. De slavenschepen van de andere landen vulden hun quota zonder veel problemen bij op andere plekken aan de West-Afrikaanse kust. Veel Britse schepen bleven bovendien illegaal handelen in Afrikaanse en Aziatische slaven of gingen onder andere vlag varen.

De Britten maakten dan wel goede sier met hun verbod op de slavenhandel, maar de slavernij in het Verenigd Koninkrijk ging nog door tot 1917, maar dan in een iets andere vorm. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw stuurde het Verenigd Koninkrijk een half miljoen in eigen land ongewenste burgers als contractslaf naar de koloniën in Noord-Amerika en het Caribisch gebied. Meestal betrof het straatkinderen, opstandige Ieren, katholieken en zwervers waarvan de gegoeide burgerij af wilde. Het eerste Engelse schip met 136 straatkinderen arriveerde in 1619 in Noord-Amerika, slechts twaalf jaar na stichting van de eerste permanente kolonie in Virginia. De contractslaven werden geveild op dezelfde slavenmarkten waar ook de zwarte slaven werden geveild en belandden meestal op de tabaksplantages in Virginia. Volgens hun contract kwamen de volwassen Britse slaven na een aantal jaren vrij. Kinderen als ze de volwassen leeftijd bereikten, maar meestal haalden ze die niet. De slaveneigenaars konden een contract naar

eigen goeddunken verlengen, bij luiheid, ongehoorzaamheid of ontsnapping. Op ontsnapping stonden straffen als openbare geseling, brandmerken en het afsnijden van oren; dezelfde behandeling die zwarte slaven ook kregen. Ze konden ook doorverkocht worden. In principe waren de contractslaven volledig afhankelijk van de welwillendheid van de plantagehouders.

Fernando Po was formeel gezien nog steeds bezit van Spanje. De Britten moesten het eiland in 1855 verlaten. Spanje gebruikte Fernando Po vervolgens om ongewenste groeperingen uit eigen land en de koloniën te dumpen: politici, wetenschappers, opstandige Afro-Cubanen en honderden revolutionairen van de Filipijnse opstand van 1896. Het eiland bleef tot aan de onafhankelijkheid in 1968 eiland Spaans. Fernando Po en Rio Muni, het kustgebied dat de Spanjaarden met het verdrag van El Pardo in handen kregen, werden in 1959 gepromoveerd van kolonie tot Spaanse provincies, een laatste wanhopige poging van de Franco-dictatuur om de gebieden voor Spanje te behouden. Het rommelde echter al in de Spaanse Afrikaanse gebieden. Overal in Afrika ontstonden verzetsbewegingen, vaak gretig gesteund door de Sovjet-Unie, dat zichzelf presenteerde als het vrije alternatief voor het verfoeide Europese kolonialisme.

Het huidige Equatoriaal-Guinea bestaat uit het voormalige Rio Muni, Annabón, Corisco en Bioko. Bij de onafhankelijkheid werden vrijheid en democratie onmiddellijk om zeep geholpen. De eerste president van Equatoriaal-Guinea, Francisco Macias Nguema, liet een groot deel van zijn politieke tegenstanders in de eerste maanden van de onafhankelijkheid liquideren.

De achtduizend nog op het eiland aanwezige Spanjaarden en Portugezen, die al generaties lang vastzaten aan hun herenhuizen, grootgrondbezit en bevoorrechte koloniale levenswijze, waren zo naïef om te denken dat alles bij het oude blijven. Toen Nguema zijn werkelijke gezicht liet zien, probeerden ze in de eerste maanden van 1969 in paniek een plek te krijgen op de laatste schepen die naar Europa vertrokken.

Nguema maakte van het land een dictatuur die in gruwelijkheid vergeleken kan worden met die van Idi Amin in Oeganda, enkel nog gesteund door de Sovjet-Unie en Cuba. Meer dan vijftigduizend mensen stierven in de gevangenissen. Nguema's razernij richtte zich naast de Bubi's op Bioko ook op de Fernandinos, de bevolkingsgroep die van Europees-Afrikaanse afkomst is.

Francisco Macias Nguema veranderde zijn naam in 1975 in het geafrikaniseerde *Masie Nguema Biyogo Negue Ndong*. Daarop is de naam Bioko gebaseerd. De cao-plantages op het eiland verwilderden tijdens de dictatuur van Nguema en de economie van Equatoriaal-Guinea stortte volledig in elkaar. Alle koeien in het land werden geslacht omdat melk volgens de alwetende dictator een verwerpelijk koloniaal product was. Tien jaar na de onafhankelijkheid kon de balans worden opgemaakt: twintig procent van de bevolking was gevlucht of vermoord. Na een staats-

greep onderging Francisco Macias Nguema in september 1979 hetzelfde lot als zijn vele slachtoffers: hij werd zonder proces geëxecuteerd.

Nog steeds is er een regime aan de macht dat corrupt is, foltert en verkiezingen fraudeert. Voor de kust van Equatoriaal-Guinea werd in 1990 olie ontdekt. Het land werd in 2017 lid van de OPEC. Door de opbrengsten uit de olie-industrie heeft Equatoriaal-Guinea per hoofd van de bevolking een inkomen dat vergelijkbaar is met de middenmoot van Europa, maar door de enorme corruptie komt de welvaart slechts bij een kleine groep terecht en leeft een groot deel van de bevolking nog steeds in armoede.

Equatoriaal-Guinea is het enige continentale land ter wereld waarvan de hoofdstad op een eiland ligt. Met de opbrengsten uit de olie-industrie wordt gebouwd aan een nieuwe hoofdstad op het continentale gedeelte van het land. De reden daarvoor lijkt een zoveelste schijnbeweging van het regime te zijn: een hoofdstad op het vasteland kan beter verdedigd worden. De tijden van het kolonialisme zijn voorbij en wie wil het kleine Equatoriaal-Guinea binnenvallen? Maar misschien raken we hier een nationaal trauma en kunnen we er beter geen mening over hebben.

Cargados Archipel

De laatste waarneming van de Dodo

Eiland: Cargados Archipel, Cargados Carajos, Saint Brandon

Land: Mauritius

Status: afhankelijk gebied

Oppervlakte: 1,3 km²

Inwoners: 40 (2022)

Ligging: Indische Oceaan

Kolonisator: Frankrijk, Verenigd Koninkrijk

De Cargados Archipel in het midden van de Indische Oceaan wordt op vrijwel alle wereldkaarten weergegeven en lijkt daardoor imposanter dan zijn werkelijke omvang rechtvaardigt. De zestig eilandjes en zandbanken zijn bij elkaar slechts 1,3 vierkante kilometer groot, beduidend kleiner dan Nederlands kleinste Waddeneiland Rottumeroog. De meeste eilandjes liggen op een rif dat meer dan vijftig kilometer lang is en tot vijf kilometer breed. De zee is er slechts een meter of zes diep; kristalhelder water tot op de bodem. De vijf grootste eilandjes zijn: Albatros, Tortue, Avocare, Mapare en Coco. Albatros ligt een kilometer of dertig ten noorden van het rif, is met één vierkante kilometer veruit het grootste eiland van de archipel, maar is onbewoond. Op het piepkleine Île Raphaël in het noorden van het rif is tegenwoordig een kleine lodge gevestigd voor toeristen die komen duiken of vissen. De meeste eilandjes zijn bebost en hebben smalle zandstranden.

Honderden schepen zijn door de eeuwen heen op het verraderlijke rif van de Cargados Archipel gestrand. Een van de meest memorabele schipbreuken was die van de *Arnhem* onder bevel van Volker Evertsz. De *Arnhem* was deel van een vloot van zeven schepen die van Batavia op weg was naar Nederland, maar raakte in een storm de andere schepen kwijt en liep op 12 februari 1662 vast op het rif. Volker Evertsz en de overlevenden wisten een van de eilandjes van de Cargados Archipel te bereiken, maar beseften dat ze daar zouden verhongeren. Ze roeiden vervolgens in een reddingssloep zuidwaarts naar Mauritius, een tocht van vierhonderd kilometer over open zee. Op Mauritius wisten ze zich in leven te houden door te jagen op geiten, vogels en varkens. Drie maanden later werden ze gered door een Engels schip. Op zich geen uitzonderlijk verhaal. Maar de schipbreuk van de *Arnhem* is van historisch belang omdat de Volker Evertsz en zijn manschappen de *Raphus cucullatus*, ofwel de legendarische Dodo, waarschijnlijk als laatste in leven den lijve hebben gezien. Dat uitgerekend een stel Nederlandse zeelieden de laatste

Dodo's heeft gezien is een van die ironische toevalligheden die de basis vormt van een goed verhaal. De uitroeiing van de Dodo wordt immers toegeschreven aan Nederlandse zeelieden. De Verenigde Oost-Indische Compagnie gebruikte Mauritius als tussenstop op weg naar Ceylon, India, Malakka, Nederlands-Indië en Formosa. De Nederlandse zeelieden knuppelden de Dodo's massaal neer om ingezouten als voorraad te dienen voor het vervolg van de reis. Zo is het opgetekend in de meeste schoolboekjes. Maar hebben Nederlandse zeelieden werkelijk zoveel Dodo's verorberd?

Het onbewoonde Mauritius was al bekend bij Arabische zeevaarders. Portugese handelaren op weg naar India gingen in 1506 als eerste aan land. Ze gebruikten het eiland als bevoorradingsstation op weg naar het noorden. De Portugezen werden in de zestiende eeuw niet gestoord door Europese concurrentie in de Indische Oceaan. De route via Kaap de Goede Hoop naar India en het Verre Oosten, die Bartholomeus Diaz in 1488 ontdekte, wisten ze ruim een eeuw lang voor hun Europese concurrenten verborgen te houden. Kaarten en documenten werden in Lissabon achter slot en grendel bewaard gehouden. De Portugezen konden daarvoor tussen 1420 en 1543 een wereldwijd handelsimperium van forten en factoirijen stichten dat Lissabon uiteindelijk met Nagasaki verbond.

Eind zestiende eeuw vocht de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden zich vrij van de Spaanse overheersing en ontwikkelde zich binnen enkele decennia tot een grote concurrent van zowel de Spanjaarden als de Portugezen, die sinds 1580 door de Iberische Unie aan elkaar geklonken waren en beide dus in oorlog waren met de jonge republiek tijdens een groot deel van de Tachtigjarige Oorlog. De Nederlanders probeerden de Portugezen te slim af te zijn, door een alternatieve route te zoeken naar de lucratieve handelsgebieden in Azië, via de Noordoostelijke Doorvaart, om het Euraziatische continent heen. Drie pogingen mislukten en de laatste resulteerde in de mythische overwintering van Barentsz en Van Heemskerck op Nova Zembla. Spionage bleek een veel goedkoper en effectiever middel. Op instigatie van de Vlaamse cartograaf Petrus Plancius, een van de oprichters van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, vertrokken de broers Cornelis en Frederick de Houtman in 1592 naar Lissabon om informatie te verzamelen over de 'Carreira da Índia,' de route naar India en Oost-Indië. De broers werden gevangengenomen. Als spionnen riskeerden ze de doodstraf. Het bewijs tegen hun zaak was echter te dun omdat ze de benodigde informatie nooit op schrift hadden gesteld. Twee jaar later werden ze vrijgekocht door een consortium van Hollandse kooplieden.

Enkele maanden na hun vrijlating voeren de broers de Houtman voor de Amsterdamse Compagnie van Verre als eerste Nederlanders via Kaap de Goede Hoop naar Java, ook wel de Eerste Scheepvaart genoemd. De Portugezen waren hun voorsprong definitief kwijt. De Verenigde Oost-Indische Compagnie veroverde in

de zeventiende eeuw een groot deel van de Portugese steunpunten op de Afrikaanse kusten, in Ceylon, India, Malakka, Oost-Indië en Japan.

Een afsplitsing van de Tweede Nederlandse Scheepvaart naar Oost-Indië, onder bevel van Jacobus van Neck, deed Mauritius in 1598 aan. De Nederlanders noemden het eiland 'Prins Maurits van Nassau Eiland', naar de toenmalige stadhouder. De Verenigde Oost-Indische Compagnie bouwde er in 1638 Fort Frederik Hendrik. Daar omheen ontstond een permanente nederzetting. Er werd op beperkte schaal suikerriet aangeplant en hout geëxporteerd, maar de Nederlanders gebruikten het eiland net als de Portugezen vooral als tussenstation op weg naar India en het Verre Oosten.

De tweede gouverneur van Mauritius, Adriaan van der Stel, kocht in 1641 ruim honderd slaven om de suikerrietplantages te bewerken en hout te kappen. Binnen een week ontsnapte de helft van de slaven naar het bergachtige binnenland. Het eiland was bebost, er waren rivieren, watervallen en genoeg voedsel: varkens, geiten, herten en makaken. Latere gouverneurs importeerden meer slaven, maar de economische activiteiten bleven beperkt. Op de plantages werkten nooit meer dan enkele honderden slaven.

De VOC hield Mauritius tot 1710 in handen. Het eiland werd opgegeven omdat de plantages niet langer winstgevend waren. Bovendien was Mauritius als bevoorradingsstation al halverwege de zeventiende eeuw vervangen door de Kaapkolonie. Volgens een artikel in de Leeds Intelligencer uit 1755 verlieten de Nederlanders het eiland omdat letterlijk alle aanplantingen werden verwoest door een enorme plaag aan Langstaart makaken, die de Portugezen in de zestiende eeuw hadden uitgezet.

Frankrijk nam Mauritius kort na het vertrek van de Nederlanders in en bezette het tot in de Napoleontische tijd. Onder gouverneur Mahé de la Bourdonnais werd de suikerrietproductie aanzienlijk uitgebreid en kwam de werkelijke kolonisatie van het eiland pas goed op gang. Er werden honderden suikerrietplantages aangelegd, bewerkt door tienduizenden slaven, die voornamelijk werden aangeleverd door Portugese handelaren uit Mozambique en Zanzibar, waar de Portugezen al sinds begin zestiende eeuw vast voet aan de grond hadden. Begin negentiende eeuw werkten er zestigduizend slaven op het eiland, dat de Fransen Île de France noemden, die tachtig procent van de bevolking vormden.

De Franse Oost-Indische Compagnie, die het eiland tot 1767 in beheer had en daarna overdroeg aan de Franse staat, wist het eiland tot een van de grootste en winstgevendste plantage-eilanden van het Franse koloniale rijk uit te bouwen. Het zuster-eiland Réunion werd eveneens getransformeerd tot één grote slavenkolonie. Naast slaven werd er vanaf 1729 in zee gegaan met Indiase contractarbeiders, voor het merendeel uit Pondicherry, een vijftiental Franse exclaves op de zuidwest- en zuidoostkust van India. In het Caribisch gebied transformeerden de Fransen de eilanden Saint Domingue, Guadeloupe en Martinique eveneens tot enorme

plantage-eilanden. Van alle koloniale machten hadden vooral de Fransen een duidelijke voorkeur voor eilanden om slavenplantages aan te leggen. Hun enige continentale plantages bevonden zich in het huidige Frans-Guyana.

Het Verenigd Koninkrijk veroverde Mauritius in de Napoleonische tijd. De slavernij werd in 1835 afgeschaft en daarna werden meer contractarbeiders ingevoerd om de plantages te bewerken: Indiërs, Chinezen en Maleisiërs. De contractarbeiders waren nauwelijks beter af dan de slaven. Op ongehoorzaamheid of luiheid stonden lijfstraffen of verlenging van het contract. De Britten behielden controle over het eiland tot de onafhankelijkheid in 1968.

Tegenwoordig heeft het eiland 1,3 miljoen inwoners, een kleurrijke mix van allerlei geïmporteerde bevolkingsgroepen, die leven op een oppervlakte van tweeduizend vierkante kilometer. Opmerkelijk voor een toch vrij geïsoleerd eiland in de Indische Oceaan. De bevolkingsdichtheid is met zevenhonderd inwoners per vierkante kilometer ruim hoger dan Nederland en dan wordt een groot gedeelte van het eiland ook nog eens ingenomen door een gebergte. Het buureiland Réunion, nog geen tweehonderd kilometer zuidwestelijk en nog steeds stevig in handen van Frankrijk, heeft ruim achthonderdduizend inwoners. De drukte op beide eilanden is terug te voeren op de massale import van slaven, het ronselen van contractarbeiders en de afgelegen ligging van de eilanden, waardoor de nazaten van de slaven en de contractarbeiders nergens heen konden. Een eiland is een val als je niet de middelen hebt om te vertrekken. Mauritius en Réunion zijn tegenwoordig populair bij voornamelijk Franse toeristen, waardoor ze voor Afrikaanse bejappen een hoog welvaartsniveau hebben.

Van nature kwamen er geen zoogdieren op Mauritius voor, met uitzondering van vleermuizen. De Portugezen hebben als eerste varkens en makaken op het eiland uitgezet, om als proviand te dienen op weg naar India en het Verre Oosten. De Nederlanders hebben herten en geiten aan de lokale fauna toegevoegd. Honden ontsnapten, ratten en muizen kwamen vanzelf met de schepen mee. Vaak wordt beweerd dat Nederlandse zeelieden de illustere Dodo's massaal doodknuppelden. Ik kan me nog helder de schoolboeken uit mijn jeugd herinneren waarin prenten stonden van stoere zeebonken die met enorme knuppels de Dodo's te lijf gingen, bergen afgeslachte Dodo's en sloepen die volgeladen terugkeerden naar schepen met het rood-wit-blauw in top, die in het flauwe schijnsel van de avondzon op de aftocht lagen te wachten. Het wekte in mij geen enkele empathie met de Dodo's op. Ze blonken nu eenmaal niet uit in sierlijkheid of schoonheid.

In werkelijkheid werd er slechts incidenteel gejaagd op Dodo's. De Nederlanders noemden de Dodo niet voor niets *Walghvogel*. Bovendien waren er voldoende alternatieven op Mauritius, die heel wat smakelijker waren. Toen de Nederlanders het eiland koloniseerden, hadden de varkens en de makaken die de Portugezen hadden uitgezet zich al exponentieel vermeerderd. Niet de jacht, maar de invasie-

ve soorten en vooral de komst van ratten werden de Dodo vrijwel zeker fataal. De Dodo had geen natuurlijke vijanden, had geleidelijk zijn vliegvermogen verloren en nestelde op de grond. De eieren werden gegeten door varkens, makaken, honden en ratten en anderhalve eeuw nadat de eerste mens voet aan wal zette op Mauritius was het gedaan met de Dodo.

Andere vogelsoorten op Mauritius verging het eveneens niet al te best. Van de endemische 45 vogelsoorten die op het eiland voorkwamen, stierven er 24 uit, waaronder de Rode Ral, de Mauritiushans, de Mauritiuseend en de Mauritiushaan. Alleen de Dodo is in het collectieve geheugen blijven hangen, waarschijnlijk door de dadaïstische klank van zijn naam.

De eerste beschrijvingen van de Dodo kwamen eind zestiende eeuw van Nederlandse kant. Toen de Nederlanders onder leiding van Jacobus van Neck in 1598 Mauritius voor het eerst aandeden, maakten ze drie verkenningstochten. Stuurman Heyndrick Dirksz Jolinck beschreef de Dodo in het scheepsjournaal:

“Aan hun linkerkant was een klein eiland dat ze Heemskerkeiland noemden en een baai die ze Warwijck-baai noemden. Hier bleven ze twaalf dagen om aan te sterken, op deze plek vonden ze een grote hoeveelheid vogels, twee keer zo groot als ganzen die ze Walghvogels noemden, waar zeer goed vlees aan zat. Maar toen ze daarna een overvloed aan duiven en papegaaien vonden weigerden ze nog langer het vlees te eten van die grote rotvogels die overal voorkwamen.”

Het woord Dodo heeft zeer waarschijnlijk een Nederlandse oorsprong. De naam kan een afgeleide zijn van het woord Dodoor, dat luiak betekent of van het woord Dodaars, dat dikke kont betekent. De gecombineerde betekenis is het meest treffend: luiak met een dikke kont. Kapitein Willem van West-Zanen gebruikte in 1602 in zijn scheepsjournaal als eerste het woord Dodaars. De Engelse schrijver Sir Thomas Herbert verhaspelde het in 1634 in een van zijn boeken tot Dodo.

Volker Evertsz en zijn bemanning zagen de Dodo in 1662 waarschijnlijk als laatste. Gerrit Ridder Muys noteerde in 1669, toen hij langs de kust van Mauritius voer, dat de Dodo nog talrijk voorkwam. De Dodo was toen al enkele jaren niet meer gezien. Mogelijk heeft hij een van de andere loopvogels die later uitstierven aangezien voor de Dodo. Benjamin Harry, eerste stuurman van de *Berkeley Castle*, maakte in 1681 als laatste melding van de Dodo. Ook hij heeft waarschijnlijk verschillende soorten met elkaar verwisseld, vooral omdat de beschrijvingen vaak in vage bewoordingen zijn opgesteld. Vaststaat dat de Dodo het begin van de achttiende eeuw niet meer heeft meegemaakt.

Het tijdperk van de grote ontdekkingsreizen heeft tot verlies van heel wat endemische soorten geleid. Veel endemische soorten kwamen voor op eilanden, die door hun afgelegen ligging de perfecte locatie zijn voor de evolutie om een nieuwe weg in te slaan, om een variatie op een variatie te produceren; door een kleiner

beschikbaar oppervlak, minder voedsel en het ontbreken van roofdieren. Het resultaat in de vorm van reuzenschildpadden, reuzenhagedissen, mininijlpaarden, dwergolifanten en vrijwel vleugellamme vogels is zowel omvangrijk als indrukwekkend. In de plantenwereld is het resultaat zo mogelijk nog indrukwekkender: eilanden hebben zeer waarschijnlijk honderdduizenden endemische plantensoorten voortgebracht. Vooral ratten die met de schepen meekwamen en het uitzetten van geiten en varkens hebben tot het uitsterven van duizenden soorten geleid. En natuurlijk de neiging van de mensheid om te schieten op alles wat beweegt.

De Cargados Archipel behoort staatkundig tot de Republiek Mauritius, waartoe ook Rodrigues en de Agalega-eilanden behoren. Rodrigues ligt 560 kilometer ten oosten van het hoofdeiland, de Agalega-eilanden liggen 1122 kilometer noordelijker en de Cargados Archipel 430 kilometer noordelijker. Mauritius maakt tevens aanspraak op de Chagos Archipel, tweeduizend kilometer noordoostelijker, die tegenwoordig het British Indian Overseas Territory wordt genoemd; dat voor de onafhankelijkheid van het land werd afgesplitst en nu als militair steunpunt door de Britten wordt verhuurd aan de Verenigde Staten.

Diverse eilandjes van de Cargados Archipel zijn niet meer vrij toegankelijk, om te voorkomen wat op Mauritius gebeurde, dat invasieve soorten de oorspronkelijke flora en fauna verdringen. Sommige eilandjes zijn in het verleden zo ver door guanodelvers afgegraven dat ze bij een storm geheel of gedeeltelijk onder water verdwijnen. De guanodelving hield begin twintigste eeuw op, toen guano door de introductie van kunstmest niet meer lonend was. Verder werd er wat gevist. Als je geluk had spoelde er in het verleden nog het een en ander aan van de vele schepen die er vergingen. Tegenwoordig is dat vooral plastic rotzooi.

Begin twintigste eeuw hadden de eilandjes 110 inwoners, waarvan 97 mannen. Slechts één bewoner was op de archipel geboren. Daarna daalde de bevolking in rap tempo door het beëindigen van de guanowinning. De archipel had in 1921 nog maar enkele tientallen inwoners. Later nam de bevolking weer toe tot een piek van meer dan honderd in 1983, om daarna weer af te nemen tot 60, allemaal seizoenwerkers, waarvan het merendeel tegenwoordig woonachtig is op het jetset eiland Île Raphaël. Als er al sprake is geweest van een inheemse bevolking op de Cargados Archipel, dan is die net als de Dodo op Mauritius al enige tijd uitgestorven.

Îles Glorieuses

Irritante Franse omsingeling van Madagaskar

Eiland: Îles Glorieuses, Archipel des Glorieuses
Land: Frankrijk
Status: Terres Australes et Antarctique Francaise
Oppervlakte: 7 km²
Inwoners: 14 (2022)
Ligging: Indische Oceaan
Kolonisator: Frankrijk

De Îles Glorieuses liggen in de Straat van Mozambique, halverwege de noordpunt van Madagaskar en het noorden van Mozambique. De burens van de Îles Glorieuses zijn in het noorden de Seychellen, in het oosten Madagaskar, in het westen de Comoren en in het zuidwesten het Franse Mayotte. Daartussen liggen de Îles Glorieuses, die wat minder glorieus zijn dan de naam doet vermoeden. Frankrijk bezit wereldwijd talloze van deze speldenprikken en houdt daarmee de illusie van het Franse imperium wanhopig in leven.

Aan de zestienhonderd kilometer lange oostkust van Madagaskar liggen enkele eilandjes en riffen die eveneens onder de Franse republiek vallen: Juan de Nova, Bassas da India, Île Europe en Banc du Geysir. Juan de Nova is ruim vier vierkante kilometer groot. Bassas da India is slechts 0,2 vierkante kilometer groot. Île Europe is een atoleiland met een doorsnede van zes kilometer en een omvang van 28 vierkante kilometer. Banc du Geysir is een rif met een lengte van acht kilometer en een breedte van vijf kilometer, dat grotendeels onder water ligt en slechts bij laagtij droogvalt. Slechts enkele rotsen in het zuiden steken altijd boven water uit. Ten oosten van Madagaskar ligt het piepkleine, onherbergzame Tromelin, een goede vierkante kilometer, eveneens in Franse handen. Al deze eilandjes en riffen, inclusief de Îles Glorieuses, maar met uitzondering van Tromelin, heeft Frankrijk vlak voor de onafhankelijkheid van Madagaskar in 1960 van het land afgesplitst en dacht er ook nog mee weg gekomen. Madagaskar eist deze eilandjes begrijpelijkerwijs terug, maar Frankrijk houdt zijn poot stijf.

De Franse eilandjes rondom Madagaskar vormen samen het district Îles Eparses, dat het vijfde district is van Terres Australes et Antarctique Francaise. Onder TAAF vallen eveneens de in het zuiden van de Indische Oceaan gelegen eilanden Saint Paul, Nieuw-Amsterdam, de Kerguelen en de Crozeteilanden. Daarnaast vallen de Franse aanspraken op Antarctica, dat de Fransen Adélié Land noemen, er

ook onder. Het geheel is een van de meest gekunstelde bestuursvormen die het Euro-Amerikaanse kolonialisme heeft opgeleverd en evenaart in ridiculiteit de pro-protectoraten en condominiums die eind negentiende eeuw werden bedacht. Wie haalt het in zijn hoofd om een paar tropische eilandjes rondom Madagaskar onder één bestuur te brengen met enkele kille eilanden in de Zuidelijke Oceaan en de Franse aanspraken op het Antarctische continent, die in wezen fictief zijn, omdat ze bevroren zijn met het Verdrag van Antarctica uit 1961? Officieel is TAAF een Territoire d'outre-mer met een speciale status. De Fransen waren het vermoedelijk beu om steeds maar weer andere constellaties te bedenken voor hun talrijke overzeese gebieden en veegden alles op één hoop.

De niet-permanent bewoonde TAAF-gebieden hebben als inkomstenbron een subsidiepot van de Franse overheid en de uitgifte van postzegels, die door de motieven van lokale flora en fauna zeer geliefd zijn bij verzamelaars. De TAAF-postzegels worden uitgegeven in Euro's, waarmee de Euro zelfs tot in Antarctica is doorgedrongen. Het TAAF-territorium gaf in 2007 een postzegel uit van Willem de Vlaming, de in Nederland vrijwel vergeten Vlielandse ontdekkingsreiziger, die als eerste aan land ging op de eilanden Saint Paul en Nieuw-Amsterdam en de westkust van Australië nauwkeurig in kaart bracht. Op basis van zijn bevindingen ging de Verenigde Oost-Indische Compagnie niet over tot kolonisatie van het continent Nieuw-Holland en werd het aan de Engelsen overgelaten. Misschien dat hij daarom vergeten is. Op zijn conto staat ook de ontdekking van zwarte zwanen aan de Swan River, wat destijds een enorme schok veroorzaakte in natuurminnend Europa. Zwanen behoorden maagdelijk wit te zijn. Nieuw-Amsterdam, Saint Paul en de Kerguelen herbergen diverse onderzoeksbases. Maar dat is niet alles. Op Nieuw-Amsterdam heeft een of andere geniale Fransoos koeien uitgezet. Inmiddels huist op dit eiland de grootste wilde koeienkudde ter wereld, die de oorspronkelijke, endemische, vegetatie flink heeft uitgedund.

De Îles Glorieuses bestaan uit twee lagune-eilanden, Grande Glorieuse en het Île du Lys, omringd door wat kleinere rotseilanden en het Île aux Crabes - alles bij elkaar een nietige zeven vierkante kilometer. Grande Glorieuse is dicht bebost omdat er in het verleden een kokosplantage is aangelegd. De lagune heeft witte zandstranden en azuurblauw water - het perfecte tropische droomeiland uit televisiereclames en films. Het kleinere Île du Lys heeft minder vegetatie omdat de vruchtbare guanolagen in het verleden zijn afgegraven. Het eilandje bestaat hoofdzakelijk uit kalkrotsen en is omgeven door zandbanken. Île du Lys is vooral een vogeleiland.

De Îles Glorieuses werden voor het eerst vermeld op Arabische kaarten. Diverse Europese zeevaarders maakten begin zeventiende eeuw melding van de Îles Glorieuses. Niet verwonderlijk, want ze liggen op de route van Kaap de Goede Hoop naar India en het Verre Oosten. Ze werden door Johannes Blaeu in 1662 als 'San Braças' opgenomen in zijn befaamde Atlas Major. Daarin zijn ook Juan de Nova,

Bassas da India, en de Comoren opgenomen. Zelfs het onder water gelegen atolrif Banc du Geysir ontbreekt niet in dit meesterwerk van zeventiende-eeuwse cartografie.

Luc du Guilly kreeg in het voorjaar van 1751 het commando over de pas te water gelaten *Le Glorieux* en herontdekte de Îles Glorieuses in november van dat jaar. Daarna verdwenen de eilanden opnieuw voor langere tijd uit de menselijke belangstelling. De Fransman Hippolyte Caltaux, die vanaf de Seychellen handeldreef met Madagaskar, vroeg in 1878 een concessie aan bij het Franse Ministerie van Koloniën en stichtte in 1885 een kokos- en maisplantage op Grande Glorieuse. Op Île du Lys begon hij met het afgraven van de guanolagen, waarvoor de oorspronkelijke vegetatie van mangrovebomen moest wijken. Kapitein Richard van de *Primauguet* nam de eilanden op 23 augustus 1885 officieel in bezit voor Frankrijk. Hij plaatste een plaquette op het hoofdeiland en hees de Franse driekleur. Met deze, op zich nietszeggende handeling, werden in het Euro-Amerikaanse kolonialisme gebieden officieel in bezit genomen. Daarnaast was een zorgvuldige beschrijving van geografie, geologie en liefs ook van inwoners en gebruiken in het scheepsjournaal noodzakelijk. Daarmee was de inbezitname geregeld en kon het koloniseren beginnen. De eilanden werden in eerste instantie ingedeeld bij de kolonie Mayotte. In 1908 werden ze ingedeeld bij de kolonie Madagaskar en Dépandances. Caltaux breidde zijn plantage uit tot 1907. Daarna werd de concessie aan de Société Française des Malgaches overgedragen. De plantage bestond toen uit 6000 kokospalmen. In de jaren vijftig stonden er 15000 bomen, die jaarlijks tachtig ton kopra opbrachten. De arbeiders kwamen uit de straatarme kuststrook van Mozambique.

De tijden van de kokosplantage zijn vervlogen en tegenwoordig hebben de Îles Glorieuses een andere bestemming. Grande Glorieuse heeft een weerstation, een militair steunpunt van het vreemdelingenlegioen, een landingsbaan en een gendarmerie die de veertien manschappen van het vreemdelingenlegioen in de gaten houdt. De gendarmerie is tevens postbode. Île du Lys is tegenwoordig een natuurreservaat. De wateren rondom de Îles Glorieuses zijn rijke visgronden en regelmatig worden er illegale vissers uit Madagaskar en de Seychellen opgepakt. Sinds 2015 hebben de militairen de beschikking over twee speedboten, bekostigd uit het budget van het TAAF-territorium, dat ongeveer 26 miljoen euro per jaar bedraagt. Uit dat budget worden ook de onderzoeksstations op Nieuw-Amsterdam, de Kerguelen en Adéli Land draaiende gehouden.

Wat de Îles Glorieuses voor Frankrijk en voor de buurlanden interessant maakt is de Exclusieve Economische Zone die ongeveer zo groot is als Nederland, interessant vanwege eventuele bodemschatten en visserijrechten. De Comoren, de Seychellen en Madagaskar claimen de Îles Glorieuses. Het atolrif Banc du Geysir wordt zowel door Madagaskar als de Comoren geclaimd. De Comoren claimen ook

het dichtbijgelegen en dichtbevolkte Mayotte. Maar de ruim driehonderdduizend bewoners van Mayotte willen liever een Frans overzees departement blijven en de bewoners van de Comoren, ook een voormalige Franse kolonie, trekken massaal naar Mayotte vanwege de hogere levensstandaard.

De îles Glorieuses zijn geen deel van de Europese Unie, maar zijn wel geassocieerd lid. Het lijkt erop dat de Fransen hiermee voorsorteren op de vondst van bodemschatten, waarvoor de Europese regels dan minder strikt toegepast kunnen worden.

De veertien manschappen van het vreemdelingenlegioen op Grande Glorieuse behoeden de Franse driekleur voor een eventuele invasie vanaf Madagaskar of de Comoren. Mocht de overmacht te groot zijn, dan kunnen ze altijd nog uitwijken naar het overbevolkte Mayotte of het grotere Réunion, dat met negenhonderdduizend inwoners de meeste inwoners heeft van alle Franse overzeese gebieden, maar ook de grootste kostenpost vormt.